

MEDIJI U SVETLU BEZBEDNOSNOG RIZIKA

Mihajlo Manić¹

SAŽETAK

Bezbednost medijskog osoblja i vlasnika medija je od suštinskog značaja za nesmetano odvijanje demokratskih procesa. Napadi na novinare i medije ne štete samo pojedincima na meti, već i čitavoj medijskoj zajednici. A kada su mediji glasnogovornik javnosti, cenzura medija znači cenzura javnosti. Ovi napadi na medije imaju različite oblike. Novinari mogu biti eksplicitno cenzurisani oduzimanjem licenci, zabranom objavljivanja, zatvorom i drugim sredstvima. Takođe mogu biti pod pritiskom i prinuđeni na samocenzuru (autocenzuru) tako što će promeniti sadržaj vesti koju obrađuju ili jednostavno odlučiti da ne pokrivaju određene događaje ili pitanja. Otpuštanje ili pretnja otpuštanjem medijskih radnika radi političke ili lične koristi je uobičajen napad, iako se retko ističe i nije često vidljiv u javnosti.

KLJUČNE REČI: mediji, rizik, nasilje, bezbednost.

MEDIA IN THE LIGHT OF SECURITY RISK

SUMMARY

The security of media personnel and media owners is of essential importance for the unhindered development of democratic processes. Attacks on journalists and the media harm not only the targeted individuals, but also the entire media community. Also, when the media is the public spokesperson, censorship of the media actually means censorship of the public. These attacks on the media may take different forms. Journalists can be explicitly censored by revocation of licenses, publication bans, imprisonment and other means. They may also be under pressure and forced into self-censorship by changing the content of the news they cover or simply choosing not to cover certain events or issues. Firing or threatening to fire media workers for political or personal gain is a common attack, although it is rarely highlighted and not often visible to the public.

KEYWORDS: media, risk, violence, security.

UVOD

Nasilje usmereno protiv novinara i medija može imati različite oblike, uključujući hapšenja, premlaćivanja, silovanja i ubistva. Takođe može biti i nasilje ili manipulacija usmerena ka članovima porodice, paljenje ili uništavanje kancelarija, kuća ili opreme, oduzimanje opreme i napad na izvore informacija. Novinarke se suočavaju sa značajno drugačijim bezbednosnim situacijama i izložene su većem riziku seksualnog nasilja. «Rizik od smrti,

¹ Redovni profesor Fakulteta za diplomatiju i bezbednost u Beogradu, Univerzitet UNION – «Nikola Tesla», e-mail: mihajlo@yahoo.com.

povezan sa istraživačkim izveštavanjem, može obeshrabrili novinare da se bave istragama o korupciji, što bi moglo omogućiti da korupcija napreduje. Istraživanje je pokazalo da tamo gde je jedan novinar ubijen (po nalogu državnih ili nedržavnih aktera), veća je verovatnoća da će represija vlade i pogoršanje ljudskih prava uslediti u bliskoj budućnosti». (Gohdes and Carey, 2017) Uzimajući sve u obzir, svako nasilje i pretnje novinarima nemaju posledice samo na njih kao pojedince već i na društvo u celini. Novinari rizikuju da nesvesno otkriju vredne i osetljive informacije pristupom treće strane računarima, spoljnim memorijama, telefonima itd. Pored praćenja tekstualnih poruka, e-pošte i telefonskih poziva, napadači (vladini ili drugi) koriste zlonamerni softver (preuzet preko lažnih veza ili priloga e-pošte) kako bi pratili aktivnosti žrtava i omogućili kriminalcima da identifikuju izvore ili zaverenike. «Novinar je dužan da poštuje zahtev izvora informisanja za anonimnošću. Izmišljanje anonimnih izvora je težak prekršaj standarda profesionalnog postupanja novinara.»²

Svake godine Reporteri bez granica³ objavljuju Indeks slobode štampe, kompilaciju napada na medijsko osoblje širom sveta. Na dnu ove rang liste najčešće su Turkmenistan, Severna Koreja i Eritreja. Najniže rangirana vlada Eritreje, koju predvodi predsednik Isaias Afewerki (Isaias Afewerki⁴), nastavila je da guši slobodu medija kroz sistematska hapšenja i ubistva novinara. Zemlje kao što su Iran i Kina, Vijetnam, Sudan, Burma i Belorusija su sa alarmantno lošim podacima o bezbednosti i slobodi medija. «Najveći broj napada su verbalne pretnje po život i telo novinara, kao i članova njihovih porodica, a polovina od tih pretnji je upućena preko interneta i društvenih mreža.»⁵ Nasilje nad medijima je usko povezano sa pokretima za demokratske promene i slobodnim i poštenim izborima, na primer sa pobunama Arapskog proleća.

NAPADI NA NOVINARE U IZBORNOM PROCESU

Svaki fizički napad ili napad na novinara jeste krivično delo prema nacionalnom običajnom pravu. Po međunarodnom pravu postoje i obaveze zaštite novinara. Mediji su krajem 1990-ih počeli da koriste odeljke za komentare ispod svojih vesti (Santana, 2011). Zajedno sa platformama društvenih medija, oni predstavljaju mogućnost za novinare da komuniciraju sa svojom publikom, a mnogi novinari to široko koriste. Međutim, anonimnost koju nude i odeljci za komentare i platforme društvenih mreža takođe je omogućila porast «neuljudnosti». Dostupna komunikacijska istraživanja sugerišu da skoro svi novinari doživljavaju neku onlajn zloupotrebu (Levis, Zamith i Coddington 2020). Novinari su mete onlajn uznemiravanja i govora mržnje (Brogi et al. 2020).

S obzirom na poseban značaj medija na izborima, neke zemlje stvaraju posebne prekršaje koji se odnose na napade na novinare tokom izbora. Međutim, poruka koja je eksplicitno prenetna svima koji učestvuju na izborima podjednako je važna kao i ono što zakon predviđa. «Dakle, deo novinara je razapet između sopstvene prekršajnosti i profesionalnog identiteta. Najveći broj među njima ostaje u novinarstvu iako bi najradije (da može) otišao

2 Kodeks novinara Srbije: uputstva i Smernice, [urednik Aleksandra Popović], Fondacija "Konrad Adenauer", Beograd, 2009, str. 21.

3 Andrea Jung-Grim, *Reporter bez granica o Srbiji: povećan broj napada i pretnji*, Dojče vele, 16.01.2021, Internet: <https://p.dw.com/p/44MfY>, 19/04/2022.

4 Encyclopaedia Britannica, *Isaias Afewerki president of Eritrea*, Internet: <https://www.britannica.com/biography/Isaias-Afewerki>, 19/04/2022.

5 Marija Vukasović, *Srbija – Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara 2018*, NUNS, Beograd, 2018, str. 7.

što dalje od tog poziva; najmanji broj (okvirno jedna petina) ostaje u novinarstvu da piše i govori onako kako drugi hoće; na kraju tu su (okvirno dve petine) oni novinari koji čuvaju medijski integritet i profesionalni identitet, izgleda, za veliku cenu.»⁶ Novinarske organizacije, kao što je Međunarodna federacija novinara⁷, generalno preporučuju da vlade (i izborne vlasti) daju jasnu javnu izjavu na početku izborne kampanje, obaveštavajući sve stranke i zakone da su mediji suštinski deo demokratskog procesa i da će se svako ko spreči novinare da rade svoj posao suočiti sa punom strogošću zakona. Naravno, opasnosti sa kojima se novinari suočavaju nisu ograničene samo na preterano entuzijastične partijske aktiviste – njima često prete policajci, otuda je važnost jasnog i neophodnog sprovođenja zakona a napadi se temeljno istražuju i počinoci privode pravdi. Prema izveštaju Rojtersovog instituta za proučavanje novinarstva, koji istražuje pretnje sa kojima se novinari suočavaju u centralnoj i istočnoj Evropi, broj i težina anti-press napada političkih aktera su u porastu. U proteklih pet godina, neki od primera anti-štampe retorike koji su dolazili od političara na visokom nivou uključivali su posebno agresivan i uznemirujući jezik. (Selva, 2020)

Kodeksi ponašanja političkih partija su alat koji se ponekad koristi u situacijama u kojima može doći do nasilja. Ovi kodeksi takođe treba da sadrže jasnu izjavu o važnosti medija u izbornom procesu i potrebi da se oni ne napadaju. «Moralna ostrašćenost je veoma opasan kompas.»⁸

Fizička zaštita novinara⁹ može biti teža, jer nametljivo prisustvo policije može ometati slobodu medija da prikupljaju informacije. Međutim, službenike za sprovođenje zakona takođe treba poučiti o njihovoj odgovornosti da, ako je potrebno, fizički zaštite novinare od napada¹⁰. «Sporazumom o osnivanju Stalne radne grupe za bezbednost novinara — koju čine ovlašćeni predstavnici Republičkog javnog tužilaštva (RJT), Ministarstva unutrašnjih poslova (MUP), Udruženja novinara Srbije (UNS), Nezavisnog udruženja novinara Srbije (NUNS), Nezavisnog društva novinara Vojvodine (NDNV), Asocijacije nezavisnih elektronskih medija (ANEM), Asocijacije medija (AM) i Asocijacije onlajn medija (AOM) — potpisan je s ciljem da se formira sistem mera kojima će se obezbediti efikasnija krivičnopravna zaštita novinara.»¹¹

Reporteri bez granica¹², organizacija koja brani slobodu i bezbednost novinara, svake godine objavljuje rang-listu slobode štampe koja navodi zemlje iz godine u godinu prema njihovoj evidenciji o bezbednosti novinara. Praktični vodič za novinare Reportera bez granica nudi bezbednosne savete za novinare koji putuju u opasna područja. Međunarodni institut za štampu¹³ je mreža medijskih profesionalaca posvećenih promovisanju slobode štampe i bezbednosti novinara. «Zašto je bezbednost novinara važna? To je neophodan uslov za očuvanje prava na slobodu izražavanja. Dostupni dokazi sugerišu da pretnje novinarima mogu dovesti do autocenzure, što na kraju može dovesti do slabljenja demokratske

6 Nedim Sejdinović, *Medijske slobode i pravosuđe*, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Novi Sad, 2019, str. 28.

7 International Federation of Journalists, Internet: <https://www.ifj.org/>, 19/04/2022.

8 Serž Alimi, *Teški izbori*, Le monde diplomatique - Nedeljnik, broj 80, april, 2022. str. 2. Internet: https://www.nstore.rs/wp-content/uploads/2022/04/LMD80_mail.pdf, 27/04/2022.

9 Committee to Protect Journalists, *The Emergencies Response Team*, Internet: <https://cpj.org/journalist-safety-and-emergencies/>, 13/04/2022.

10 Committee to Protect Journalists, *En Angola, le MPLA au pouvoir entrave le journalisme independant*, EDT, 18.03.2011. Internet: <https://cpj.org/fr/2011/03/en-angola-le-mpla-au-pouvoir-entrave-le-journalism/>, 13/04/2022.

11 Sporazum o saradnji i merama za podizanje nivoa bezbednosti novinara potpisan je 26. 12. 2016. godine. Kruna Savović, Vukašin Obradović, Tara Petrović, *Vodič za bezbednost i zaštitu novinara*, Građanske inicijative, Beograd, 2021. str. 17.

12 Andrea Jung-Grim, Ibidem, 13/04/2022.

13 International Press Institute, Internet: <https://ipi.media/>, 13/04/2022.

prakse, pošto će se pluralitet informacija smanjiti. Ubistva novinara su takođe povezana sa porastom korupcije» (Žuffová, 2020).

Izborne kampanje mogu biti najopasnije za medije. Pored toga, napadi tokom izbora su često suptilni, prikriveni ili namerno zbnunjujući, u strahu da će politički akteri izgubiti podršku javnosti. Drugim rečima, napadi na novinare će često biti nepravedni, okrivljeni nasiljem ili uzrocima koji nisu povezani sa izborima. «Nasilje, uznemiravanje i zastrašivanje novinara predstavljaju napad na samu demokratiju. Oni dovode do gušenja slobode medija i slobode izražavanja, lišavajući građane sposobnosti da donose informisane odluke o svojim životima.»¹⁴ To takođe može biti vreme kada vlade oklevaju da se bore protiv «klime nekažnjivosti» iz straha da će izgubiti političku podršku ili izazvati nemire. Zaista, nekažnjivost se često drastično povećava tokom izbornih perioda. «Mediji su ogledalo naših društava: ako su oni slobodni i kritični, i mi smo slobodni i bezbedni. Ipak, dok obeležavamo Međunarodni dan borbe protiv nekažnjivosti zločina nad novinarima, izveštači u mnogim zemljama širom sveta se suočavaju sa sve većim stepenom zastrašivanja i nasilja. Napadi na novinare nisu samo napadi na žrtve tih napada, već i na slobodu izražavanja i slobodu medija. EU očekuje da državni organi u potpunosti poštuju svoje međunarodne obaveze da delotvorno, hitno i nezavisno istražuju takve zločine i postaraju se da učinio i nalogodavci takvog nasilja, bilo da su predstavnici države ili ne, budu izvedeni pred lice pravde.»¹⁵ Novinari nisu samo direktna meta napada, već su često i žrtve sveopšteg izbornog nasilja, kao što su neredi, autobombe, napadi na biračka mesta ili transport osetljive izborne dokumentacije. Period neposredno nakon izbora takođe može biti izuzetno opasan za novinare.

S obzirom na vitalnu ulogu koju mediji imaju u obezbeđivanju pravičnosti i transparentnosti izbornog procesa i potencijalno razarajući efekat bezbednosti, od suštinske je važnosti da mediji imaju alate, znanje i resurse da se najbolje zaštite prilikom izveštavanja o izborima. «Da bi građani dobili informacije koje su od vitalnog značaja za svakodnevni život, suštinski je važno da novinari koji te informacije prenose mogu da rade bez straha i da imaju garancije da su bezbedni. Jedino takvi novinari mogu da ostvaruju svoju važnu društvenu funkciju nosilaca slobode i "čuvara" demokratije. Po prirodi stvari, novinari nadžiru i kontrolišu rad institucija i imaju obavezu i pravo da tačno i nepristrasno izveštavaju o aktivnostima i stavovima nosilaca moći u društvu. Tako postavljena uloga novinarske profesije čini da ona postaje od jednakog značaja kao i uloge svih ostalih aktera ili institucija u demokratskim društvima. Samim tim, zaštita novinara postaje prvoklasno pitanje zaštite osnovnih vrednosti jednog demokratskog društva.»¹⁶ U zemljama u razvoju, bezbednost medija je važan aspekt i inicijativa za razvoj medija. Više od 95% zatvorenih novinara širom sveta su reporteri, fotoreporter, blogeri i rukovodioci lokalnih medija... Iznad svega, novinari moraju shvatiti da imaju pravo da odbiju rizične zadatke. Očuvanje bezbednosti novinara zahteva usvajanje osnovnih mera pripravnosti i obuku. Agencije za razvoj medija, agencije za bezbednost i/ili tela za upravljanje izborima (ili druge zainteresovane strane) treba da ponude kurseve obuke koji pokrivaju sledeće neophodnosti:

14 William Horsley, *Priručnik o bezbednosti novinara*, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Beograd, 2012. str. 9.

15 Deklaracija visoke predstavnice Federike Mogerini u ime Evropske unije povodom Međunarodnog dana borbe protiv nekažnjivosti zločina nad novinarima, 2. novembra 2015. Internet: https://eeas.europa.eu/archives/delegations/moldova/documents/press_corner/declaration_hr_3_november_en.pdf, 20/04/2022.

16 Miloš Stojković, *Analiza efikasnosti krivično-pravne zaštite novinara u Srbiji*, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju - misija u Srbiji, Beograd, 2018. str. 4.

- zdravstvene mere predostrožnosti (uključujući neophodne vakcinacije i kontakt podatke zdravstvenih ustanova u okruženju);
- obuka za prvu pomoć ;
- bezbednosna obuka u konfliktnim situacijama (uključujući pucnjavu, blokade puteva i otmice) i ratnim zonama;
- bezbednosni saveti za izveštavanje u velikim gužvama i razumevanje narodnih ustanaka;
- instrumenti dostupni u slučaju pritvora i hapšenja;
- obuka podizanja svesti o minama i neeksplozivnim ubojnim sredstvima;
- komunikacioni alati za novinare koji rade na terenu;
- bezbednosne smernice za novinarke koje izveštavaju u konzervativnim sredinama ili u kojima su žene mete agresije;
- alati za upravljanje traumatskim stresom;
- uputstva za pružanje i primanje izveštaja nakon misije...

Bezbednost takođe zahteva od medijskog osoblja da razvije veliku svest o društveno-političkom okruženju i mogućim nestabilnostima. Profesionalizam takođe može biti važan faktor bezbednosti medija, jer mediji često nesvesno (ili namerno) mogu da podstaknu dalje nasilje ili nesigurnost kroz netačno ili tendenciozno izveštavanje. «Verbalne pretnje koje političari upućuju novinarima obično prate kampanje blaćenja na internetu i van mreže, u kojima se napadaju i privatni i javni životi novinara. Onlajn uznemiravanje doprinosi osećaju duboke nesigurnosti među novinarima, koji mogu da se autocenzurišu iz straha za sopstvenu bezbednost jer ne postoji adekvatna zaštita države. Novinarke se targetiraju kroz specifične oblike onlajn uznemiravanja koje je seksualne prirode ili se preti članovima njihovih porodica.»¹⁷ Organi za upravljanje izborima treba da razviju politike i smernice o bezbednosti medija u izbornom procesu, uključujući informisanje izbornog osoblja (uključujući osoblje biračkih centara) o medijskim pravima, prisustvu medija i njihovoj bezbednosti. Komentari koje novinarke dobijaju često nisu u vezi sa njihovim poslom, već govore o njihovom vizuelnom izgledu i dovode u pitanje njihovu sposobnost da izveštavaju o konkretnim pitanjima ili uopšte. Neki od ovih komentara mogu biti izuzetno nasilni i dehumanizujući i uključuju pretnje silovanjem i smrću. (Criado-Perez 2016) Ako je potrebno trebalo bi da se povežu sa bezbednosnim agencijama kako bi preduzele posebne mere neophodne za zaštitu medijskog osoblja koje je prisutno na izbornim mestima. Agencije za razvoj medija i donatori treba da koordiniraju kako bi osigurali adekvatna sredstva i resurse za sigurnost novinara i medija. Svi akteri moraju zajedno da rade na podizanju svesti i angažovanju na obezbeđivanju zakonodavnog okvira koji u potpunosti podržava slobodu i prava medija, kao i da obezbede da nacionalne vlade i sistemi imaju neophodne resurse i volju da to sprovedu.

17 ARTICLE 19, 2021. Internet: <https://www.ecpmf.eu/wp-content/uploads/2021/05/Mission-Report-Serbia-SERB.pdf>, str. 11. 20/04/2022.

OGRANIČAVANJE SLOBODE MEDIJA POD VELOM ZAŠTITE NACIONALNE BEZBEDNOSTI

Bez obzira na odredbe međunarodnog prava koje dozvoljavaju da se ostvarivanje prava na slobodu izražavanja¹⁸ ograniči zbog nacionalne bezbednosti, pod uslovom da je to izričito predviđeno zakonom i da je ograničenje neophodno i srazmerno u društvu otvorenom i demokratskom, u praksi je nacionalna bezbednost jedna od najproblematičnijih oblasti mešanja u slobodu medija. «Pošto korišćenje ovih sloboda povlači za sobom dužnosti i odgovornosti, ono se može podvrgnuti formalnostima, uslovima, ograničenjima ili kaznama propisanim zakonom i neophodnim u demokratskom društvu u interesu nacionalne bezbednosti, teritorijalnog integriteta ili javne bezbednosti, radi sprečavanja nereda ili kriminala, zaštite zdravlja ili morala, zaštite ugleda ili prava drugih, sprečavanja otkrivanja obaveštenja dobijenih u poverenju, ili radi očuvanja autoriteta i nepristrasnosti sudstva.»¹⁹

Jedna od poteškoća je tendencija mnogih vlada da pretpostave da je legitimno gušiti javnu debatu o pitanjima nacionalne bezbednosti. Ipak, prema međunarodnim standardima, izražavanje može biti zakonski ograničeno samo ako preti da nanese stvarnu štetu nacionalnoj bezbednosti.

Vlade mogu legitimno uskratiti informacije u određenim usko definisanim oblastima, kao što su planovi odbrane, razvoj oružja, operacije i izvori koje koriste obaveštajne službe. Informacije koje se odnose na ozbiljna kršenja ljudskih prava ne mogu biti poverljive ili zadržane u tajnosti. Ljudi koji obelodanjuju pogrešna dela ili druge informacije od javnog interesa (uzbunjivači i mediji) treba da budu zaštićeni od bilo koje vrste odmazde, pod uslovom da su delovali u dobroj veri i poštovali važeće procedure. Obaveze obelodanjivanja odnose se na sve javne subjekte, uključujući sektor bezbednosti i obaveštajne službe.

«Sloboda izražavanja» i «nacionalna bezbednost» se veoma često vide kao neizbežno suprotstavljeni principi ili interesi. Vlade se isključivo pozivaju na nacionalnu bezbednost da bi opravdale kršenje slobode izražavanja, posebno slobode medija. Ipak, nacionalna bezbednost ostaje istinsko javno dobro, a bez nje sloboda medija teško da bi bila moguća. S druge strane, vlade su retko sklone da priznaju da sloboda medija zapravo može biti sredstvo za obezbeđivanje bolje nacionalne bezbednosti otkrivanjem zloupotreba u sektoru bezbednosti. Medijska otkrića o policijskim i vojnim zloupotrebama mogu dovesti do nekih reformi koje će u perspektivi poboljšati nacionalnu bezbednost.

Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima²⁰ definiše legitimni nacionalni bezbednosni interes kao onaj koji nastoji da «zaštiti postojanje nacije, njen teritorijalni integritet ili njenu političku nezavisnost od sile ili pretnje silom». Kasniji članovi ukazuju na to da se ograničenje koje se odnosi na nacionalnu bezbednost «ne može koristiti da bi se nametnula ograničenja koja imaju za cilj sprečavanje samo lokalnih ili relativno izolovanih pretnji javnom redu». U cilju zaštite nacionalne bezbednosti, pravo na slobodu izražavanja i informisanja može biti ograničeno samo u najtežim slučajevima direktne političke ili vojne pretnje po naciju u celini.

18 Evropski sud za ljudska prava u Strazburu, Konvencija o ljudskim pravima, član 10, stav 1: «Svako ima pravo na slobodu izražavanja. Ovo pravo uključuje slobodu posedovanja sopstvenog mišljenja, primanja i saopštavanja informacija i ideja bez mešanja javne vlasti i bez obzira na granice. Ovaj član ne sprečava države da zahtevaju dozvole za rad televizijskih, radio i bioskopskih preduzeća. Internet: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf, 20/04/2022.

19 Ibidem, član 10, stav 2.

20 International Covenant on Civil and Political Rights, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/ccpr.pdf>, 20/04/2022.

AKCIONI PLAN UN BEZBEDNOSTI NOVINARA U KRIZNIM SITUACIJAMA

Akcionni plan Ujedinjenih nacija o bezbednosti novinara i pitanju nekažnjivosti²¹ je kulminacija procesa koji je pokrenut 2010. godine na zahtev Međuvladinog saveta Međunarodnog programa za razvoj komunikacija (IPDC) Uneska. Podržao ga je Glavni izvršni odbor sistema Ujedinjenih nacija 12. aprila 2012. godine i priznat je u nekoliko rezolucija Generalne skupštine, Saveta za ljudska prava i Uneska. Akcioni plan ima za cilj stvaranje slobodnog i bezbednog okruženja za novinare i medijske profesionalce, kako u situacijama sukoba tako i u vremenima mira, sa ciljem jačanja mira, demokratije i razvoja širom sveta. Konkretno, predviđa stvaranje međuagencijskog mehanizma koji ima za cilj jačanje doprinosa svakog od aktera Ujedinjenih nacija i poboljšanje koherentnosti akcija cele Organizacije; saradnju sa državama članicama na razvoju zakonodavstva i drugih mehanizama za zaštitu slobode izražavanja i informisanja, kao i zaštitu novinara; i uspostavljanje partnerstava, organizovanje kampanja za podizanje svesti i pokretanje inicijativa. Implementacija Akcionog plana UN je revidirana u Strazburu u novembru 2014. Dana, 29. juna 2017, OHCHR²² i UNESCO su organizovali konsultacije sa više zainteresovanih strana kako bi identifikovali načine za jačanje akcije Akcionog plana. Konsultacije su okupile oko 250 predstavnika agencija Ujedinjenih nacija, država članica, regionalnih međuvladinih organizacija, civilnog društva, internet posrednika i akademske zajednice. Pre Konsultacija pripremljen je izveštaj na osnovu odgovora na Unesko upitnik koji je poslat zainteresovanim stranama u oblasti bezbednosti novinara, sagledavajući ulogu svih zainteresovanih strana, njihove glavne uspehe i neuspehe, kao i sugestije za unapređenje. Nacrt ishodnog dokumenta koji sadrži preporuke za jačanje Akcionog plana takođe je dostavljen pre konsultacija, a komentari na ove preporuke su uključeni u drugu verziju koja je poslata svim učesnicima nakon konsultacija, radi prikupljanja dodatnih informacija. Najnoviji ishodni dokument sadrži različite opcije za svakog od aktera uključenih u oblast bezbednosti novinara kako bi im se pomoglo da ojačaju svoj doprinos sprovođenju Plana akcije UN, kako bi se garantovala bezbednost novinara i okončala nekažnjivost i kršenj ljudskih prava kojima su izloženi.

KA ZAKLJUČKU SLOBODA IZRAŽAVANJA, SLOBODA MEDIJA I BEZBEDNOST NOVINARA

Slobodni, nezavisni i pluralistički mediji, koji uživaju slobodu informisanja i izražavanja, od suštinskog su značaja za pravilno funkcionisanje demokratije. Sloboda medija zaista u velikoj meri doprinosi zaštiti svih drugih ljudskih prava. To su istraživački novinari koji su otkrili mnoge slučajeve torture, diskriminacije, korupcije ili zloupotrebe položaja. Iznošenje činjenica u javnost često je suštinski prvi korak, koji onda pomaže u otklanjanju kršenja ljudskih prava i pozivanju vlada na odgovornost. Međutim, u nekoliko evropskih zemalja mogu se uočiti zabrinjavajući znaci represije i napada na slobodu medija. Mediji su podložni različitim oblicima pritiska i kontrole njihovog sadržaja, što podriava njihovu

²¹ William Horsley, *Ibidem*.

²² United Nations, Internet: https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage?gclid=EA1aIqObChMIgquZrt6Q9w1V24xoCR1dWw1JEAA5AASAAEgJPuFD_BwE, Pregledano 13/04/2022.

nezavisnost i pluralizam. Novinari su i dalje lišeni slobode zbog profesionalne delatnosti. Postoje i izveštaji o uznemiravanju, zastrašivanju i upotrebi nasilja, čak i o atentatima.

Rad novinara je povezan sa pretnjama i rizicima, u velikoj meri rezultat nečinjenja vlasti. Komesarka Saveta Evrope za ljudska prava Dunja Mijatović pisala je o tome kako zaštititi živote novinara i obezbediti im pravo na obavljanje profesionalne dužnosti - u tekstu objavljenom u brojnim vodećim evropskim medijima.²³

Dok su atentati²⁴ krajnji i najočigledniji način da se učutkaju novinari, postoje i druge, manje vidljive pretnje koje ograničavaju slobodu i bezbednost novinara. Ova toksična atmosfera truje demokratiju. Napadi na novinare, uključujući istaknute istraživačke novinare i ranjive slobodnjake²⁵, uvek su van dometa i utiču na sve nas. Ako novinari ne mogu da rade slobodno i bezbedno, postaje teže otkriti kršenje ljudskih prava, korupciju ili zloupotrebu položaja. Javnost dobija sve manje informacija potrebnih za njeno delovanje, učešće u javnom životu i odlučivanje, dok su antidemokratske snage sve jače. Zato je sloboda štampe ljudsko pravo čvrsto utemeljeno u međunarodnim ugovorima, nacionalnim ustavima i zakonima. Kao što je Evropski sud za ljudska prava naglasio u nizu svojih presuda²⁶, države imaju obavezu da poštuju ovu slobodu i štite živote novinara. Ako se životi novinara ne mogu zaštititi, onda države imaju obavezu da efikasno istraže ubistva i kazne odgovorne. Nažalost, prečesto države ne ispunjavaju ove obaveze. Država mora preuzeti istragu o zločinima protiv novinara. Procesi se često razvlače godinama, a čak i ako se pravi počinioci zločina izvedu pred sud, odgovori ostaju nedorečeni. Ova situacija dodatno šteti novinarima i njihovim porodicama, stvara osećaj nekažnjivosti, doprinoseći novim zločinima nad novinarima. Ako države cene demokratiju i vladavinu prava, moraju da zauzmu ozbiljniji stav o poštovanju standarda ljudskih prava koja su usvojili u kontekstu bezbednosti medija. Države moraju svoje reči pretočiti u dela. Polazna osnova je preporuka koju je 2016. godine potpisalo svih 47 država članica Saveta Evrope, uključujući sve zemlje EU. Preporuka predviđa posebne mere kako bi se osiguralo da države imaju dužnost da štite živote novinara i da okončaju nekažnjivost za zločine počinjene nad njima.

Država može preduzeti tri mere u rešavanju ovih problema. Prvo, treba da obezbedi zaštitu novinara. Policija i službenici za sprovođenje zakona ne bi trebalo da ignorišu pretnje i njihove zahteve za zaštitu. Određeni broj zemalja ima dobro iskustvo u tome kako da pruže policijsku zaštitu i trebalo bi da to iskustvo podeli sa drugim državama. Veća saradnja sa međunarodnim organizacijama, novinarskim organizacijama i nezavisnim opservatorijama takođe bi pomogla jačanju kapaciteta država da zaštite novinare u ranoj fazi mogućih napada. Drugo, nekažnjivosti mora biti kraj²⁷. Policija i pravosuđe moraju biti u mogućnosti da istraže sve slučajeve nasilja nad novinarima, uključujući i državne službenike, i da procesuiraju počinioce takvih zločina. Ovo zahteva dobro obučene i efikasne policijske službe, kao i istinski nezavisne. Pravosuđe mora biti oslobođeno političkog uticaja i sposobno da krivično goni na najvišim nivoima države ako se ukaže potreba. Treće, potrebno

23 Dunja Mijatović, *Dužnost Evrope je da zaštiti novinare*, 26/04/2018, Internet: <http://www.narod.ba/nekategorisano/dunja-mijatovic-duznost-evrope-je-da-zastiti-novinare>, Pregledano 13/04/2022.

24 BETA, *Ko novinare pretvara u metež?*, 22/03/2018, Internet: <https://beta.rs/su-pro-media/86397-ko-novinare-pretvara-u-metez>, Pregledano 13.04. 2022.

25 Vesna Radojević, *Opet odložen početak suđenja za paljenje kuće novinara*, 08/04/2022, Internet: <https://www.raskrikavanje.rs/page.php?id=Opet-odlozen-pocetak-ponovljenog-sudjenja-za-paljenje-kuce-novinarar--1000>, 13/04/2022.

26 European Court of Human Rights, Internet: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/reports&c=,> 19/04/2022.

27 Bratislav Nikolić, *Marko Vidojković: Morao sam da se sklonim iz Srbije*, 11/04/2022, Internet: <https://nova.rs/kultura/marko-vidojkovic-morao-sam-da-se-sklonim-iz-srbije/>, 13/04/2022.

je izmeniti zakonodavstvo. Zakonodavci bi trebalo da stvore pravni okvir koji bi zaštitio novinare i sprečio bilo koga da vrši nerazuman pritisak na njih. Klevete moraju biti u potpunosti dekriminalizovane i to srazmernim građanskim sankcijama, a zloupotreba u lošoj nameri, u slučajevima klevete, mora biti kažnjena. Pored toga, zakoni o dezinformacijama, terorizmu ili bezbednosti ne bi trebalo da ograničavaju slobode i bezbednost novinara.

Ove mere se mogu preduzeti uz postojanje političke volje. To je srž problema. U najboljem slučaju, mnogi političari ostaju ravnodušni u situacijama kada se preti novinarima. To i sami rade. U najgorem slučaju, podstiču nasilje i šire nepoverenje prema štampi. Ovo neprijateljstvo se mora okončati: političari imaju dužnost da štite slobodu štampe, a ne da je guraju pod tepih.

LITERATURA

1. Brogi Elda, Carlini Roberta, Nenadic Iva, Parcu Pier Luigi and Mario Viola da Azevedo Cunha, *Monitoring Media Pluralism in the Digital Era: Application of the Media Pluralism Monitor 2020 in the European Union, Albania & Turkey*. Florence, Italy, 2020.
2. Gohdes R. Anita and Carey C. Sabine, "Canaries in a Coal-Mine? What the Killings of Journalists Tell Us about Future Repression", *Journal of Peace Research*, 54(2):157–174, 2017.
3. Horsley William, *Priručnik o bezbednosti novinara*, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju, Beograd, 2012.
4. Kodeks novinara Srbije: uputstva i smernice, [urednik Aleksandra Popović], Fondacija "Konrad Adenauer", Beograd, 2009. Criado-Perez Caroline, *Women That Talk Too Much Need to Get Raped: What Men Are Really Saying When They Abuse Women Online*, Vienna, Austria, 2016.
5. Lewis C. Seth, Zamith Rodrigo and Coddington Mark, "Online Harassment and Its Implications for the Journalist–Audience Relationship", *Digital Journalism*, 8(8):1047–67. 2020.
6. Santana D. Arthur, "Online Readers' Comments Represent New Opinion Pipeline", *Newspaper Research Journal*, 32(3):66–81, 2011.
7. Savović Kruna, Obradović Vukašin, Petrović Tara, *Vodič za bezbednost i zaštitu novinara*, Građanske inicijative, Beograd, 2021. Sejdinović Nedim, *Medijske slobode i pravosuđe*, Nezavisno društvo novinara Vojvodine, Novi Sad, 2019.
8. Selva Meera, *Fighting Words: Journalism under Assault in Central and Eastern Europe*. Oxford, UK, 2020.
9. Stojković Miloš, *Analiza efikasnosti krivično-pravne zaštite novinara u Srbiji*, Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju - misija u Srbiji, Beograd, 2018.
10. Vukasović Marija, *Srbija – Indikatori za nivo slobode medija i bezbednosti novinara 2018*, NUNS, Beograd, 2018.
11. Žuffová Mária, "Do FOI Laws and Open Government Data Deliver as Anti-Corruption Policies? Evidence from a Cross-Country Study", *Government Information Quarterly* 37(3), 2020.

Izvori sa interneta i druga dokumenta

1. Alimi Serž, *Teški izbori*, Le monde diplomatique - Nedeljnik, broj 80, april, 2022. Internet: https://www.nstore.rs/wp-content/uploads/2022/04/LMD80_mail.pdf, 27/04/2022.
2. ARTICLE 19, 2021. Internet:
3. <https://www.ecpmf.eu/wp-content/uploads/2021/05/Mission-Report-Serbia-SERB.pdf>, 20/04/2022.
4. BETA, *Ko novinare pretvara u mete?*, 22/03/2018, Internet: <https://beta.rs/su-pro-media/86397-ko-novinare-pretvara-u-mete>, Pregledano 13.04. 2022.
5. Deklaracija visoke predstavnice Federike Moggerini u ime Evropske unije povodom Međunarodnog dana borbe protiv nekažnjivosti zločina nad novinarima, 2. novembra, 2015. Internet:

6. https://eeas.europa.eu/archives/delegations/moldova/documents/press_corner/declaration_hr_3_november_en.pdf, 20/04/2022.
7. Encyclopaedia Britannica, *Isaias Afwerki president of Eritrea*, Internet: <https://www.britannica.com/biography/Isaias-Afwerki>, 19/04/2022. Evropski sud za ljudska prava u Strazburu, Konvencija o ljudskim pravima
8. Internet: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_SRP.pdf, 20/04/2022.
9. European Court of Human Rights, Internet: <https://www.echr.coe.int/Pages/home.aspx?p=caselaw/reports&c=>, 19/04/2022.
10. International Federation of Journalists, Internet: <https://www.ifj.org/>, 19/04/2022.
11. International Press Institute, Internet: <https://ipi.media/>, 13/04/2022.
12. International Covenant on Civil and Political Rights, <https://www.ohchr.org/sites/default/files/ccpr.pdf>, 20/04/2022. Jung-Grim Andrea, *Reporteri bez granica o Srbiji: povećan broj napada i pretnji*, Dojče vele, 16.01.2021., Internet: <https://p.dw.com/p/44MfY>, 19.04.2022.
13. Committee to Protect Journalists, *The Emergencies Response Team*, Internet: <https://cpj.org/journalist-safety-and-emergencies/>, 13/04/2022. Committee to Protect Journalists, *En Angola, le MPLA au pouvoir entrave le journalisme independant*, EDT, 18.03.2011. Internet: <https://cpj.org/fr/2011/03/en-angola-le-mpla-au-pouvoir-entrave-le-journalism/>, 13/04/2022.
14. Mijatović Dunja, *Dužnost Evrope je da zaštiti novinare*, 26/04/2018, Internet: <http://www.narod.ba/nekategorisano/dunja-mijatovic-duznost-evrope-je-da-zastiti-novinare>, Pregledano 13/04/2022.
15. Nikolić Bratislav, *Marko Vidojković: Morao sam da se sklonim iz Srbije*, 11/04/2022, Internet: <https://nova.rs/kultura/marko-vidojkovic-morao-sam-da-se-sklonim-iz-srbije/>, 13/04/2022.
16. Radojević Vesna, *Opet odložen početak suđenja za paljenje kuće novinara*, 08/04/2022, Internet: <https://www.raskrikavanje.rs/page.php?id=Opet-odlozen-pocetak-ponovljenog-sudjenja-za-paljenje-kuce-novinara--1000>, 13/04/2022.
17. United Nations, Internet: https://www.ohchr.org/en/ohchr_homepage?gclid=EAIAIQobChMI-gquZrt6Q9wIV24xoCR1dWwIJEAYASAAEgJPuFD_BwE, Pregledano 13/04/2022.